

TİMUR'UN MUTASAVVIFLARLA İLİŞKİLERİ

TIMUR'S RELATIONS WITH SUFIS

Mustafa AKKUŞ*
İzzetullah ZEKİ**

Öz

Timurlu Devleti'nin kurucusu Emir Timur, 12 Ramazan 771/0 Nisan 1370 tarihinde 34 yaşındayken Belh'i zapt ederek Semerkant'ta tahta oturdu. Kısa bir sürede Mâverâünnehir ve Horasan bölgesindeki tahta mücadelelerini fırsat bilerek etrafında topladığı âlim, arif ve seyyidlerin desteğiyle hâkimiyet alanını Bağdat, Anadolu ve Moskova'ya kadar genişletti. Zapt ettiği bölgelerden getirdiği âlim, arif, şair, tabip, astronom ve sanatçılarla Semerkant'ı siyasi birliğin yanı sıra kültür ve medeniyetin de merkezi haline getirdi. Timur, Devleti'nin temellerini memleketi Keş'te tanıştığı ünlü mutasavvif Şeyh Şemseddin Fahûrî'nin duasıyla attı. Horasan'da marifet bulduğu Şeyh Zeyneddin Havâfi'nin destek ve himmetiyle devlet yapılanmasını geliştirdi. Mekke'den gelen Seyyid Bereke'nin bereketiyle iktidarını zirveye taşıdı. Horasan ve Bağdat seferlerine çıktığı sıralarda İmam-ı Azam, Ahmed Rifâi, İmam Hüseyin gibi âlim, arif ve seyyidlerin mezarlarını ziyaret edip Ehl-i Beyt'e karşı beslediği sevgisiyle tüm Müslümanların gönlünü fethetti. Devletinde barındırdığı mutasavvif kadrosuyla toplumun din, diyanet ve ahlakını güzelleştirdi. Çatışma ve şiddetten uzak insanların gönlüne hitap edip huzur bahşeden Ehl-i Sünnet çizgisine uygun tasavvufi geleneği hâkim kılmaya çalıştı.

Anahtar Kelimeler

Timur, Mutasavvıflar, Semerkant, Seyyid Bereke, Havâfi, Fahûrî.

Abstract

The founder of the Timurid State, Emir Timur, conquered Balkh on April 9, 1370 at the age of 34 and sat on the throne in Samarkand. In a short time, with the support of the scholars, arifs and sayyid's he gathered around his throne managed to cross the Mâverâunnehir and Khorasan region, he expanded his field of dominance to Baghdad, Anatolia and Moscow. With the scholars, arif, poets, physicians, astronomers and artists he brought from the conquered regions, he made Samarkand the center of culture and civilization as well as a symbol of political unity. Timur laid the foundations of the State with the prayer of the famous sufi Sheikh Shamsuddin Fakhûrî, whom he met in his hometown Kesh. He improved the state structuring with the support and patronage of Sheikh Zaynaddin Khavafi, whom he found in Khorasan. With the help of Sayyid Barakah from Mecca, he carried his power to the summit. When he went to Khorasan and Baghdad expeditions, he visited the graves of scholars, arifs and sayyid's such as Imam-i Azam, Ahmad Rifai, Imam Huseyin and

* Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Konya/Türkiye, makkus@konya.edu.tr <http://orcid.org/0000-0001-6327-8278>.

** Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Burdur/Türkiye, izzetullahzeki@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0001-6571-7377>.

Gönderim Tarihi: 16.10.2019
Kabul Tarihi: 19.11.2019

conquered the hearts of all Muslims with his love for Ahl-i Bayt. He praised the religion and morality of the society with the sufism in its state. He tried to dominate the Sufi tradition in line with the line of Ahl al-Sunnah, which appealed to the hearts of people who were far from conflict and violence.

•

Keywords

Timur, Sufis, Samarkand, Sayyid Barakah, Khavafi, Fakhûrî.

GİRİŞ

İslam Dünyası XIV. yüzyılda büyük oranda dağılma ve çöküş dönemi yaşamış, Moğol ulus devletlerinin yıkılmaya yüz tutmasıyla da Memlükler dışında güçlü bir devlet kalmamıştır. Bu asrın sonlarında batıda Osmanlılar yükselirken, Türkistan'da çökmekte olan Çağatay Devleti içinde yeni bir cihan devleti yükselmeye başlamıştır. XIV. asrın ikinci yarısında adından bahsettiren ve Semerkant'ta yeni bir cihan devleti kuran Timur, 25 Şâban 736/8 Nisan 1336 tarihinde Keş (Şehrisebz) yakınlarındaki Hoca Ilgar köyünde Barlas kabilesinin emîri Turagay ve Tekina Hatun'un evladı olarak dünyaya gelmiştir (Aka2012: 173). Timur doğduğu sırada Çağatay Hanlığında güç ve hâkimiyet Cengiz Han soyundan gelen hanlardan çok kabile reislerinin elinde bulunuyordu. Dönemin kaynakları Timur hakkında verdikleri ilk bilgilerde onun 1360 yılında Çağataylar ve Moğollar arasındaki çatışmalara katıldığı ve bu mücadeleler sırasında sık sık saf değiştirip siyasi ve askeri hedefleri doğrultusunda yakınlıklar kurduğu anlatılır. Kendine müttefikler sağlayarak girdiği bu mücadelede bölgedeki kabileler arasındaki sürtüşmeler, dirayetli bir rakibinin olmaması ve iktidar yürüyüşünde destek alacağını düşündüğü kimselerle akrabalık bağları kurmak suretiyle on yıl süren bir mücadele sonucunda Timur, Mâverâünnehir'e hâkim olarak 12 Ramazan 771/9 Nisan 1370 tarihinde Semerkant'ta saltanatını ilan etti(Aka 2012: 173).

Maveraünnehir'in ilmi ve tasavvufi ikliminde yetişen Timur, bölgede Ehl-i Sünnet itikadını ve Hanefî mezhebinin ağırlığını üzerinde hissederek, kendini İslam'ı ihya eden biri olarak görürdü (Kasım 1987: 799). Ondan sonraki nesil de kendilerini İslam şeriatının muhafızları olarak telakki ediyorlardı. Keş gibi ilmî bir muhitte yetişen Timur, çevresindeki ulema ve mutasavvıflarla ilişkilerinde çok hassas davranarak yönetimine dini uygulamalarıyla meşruiyet kazandırıyor. O, Gürcistan, Hindistan ve Çin seferlerinde cihad ve gaza yoluyla İslam'ı güçlendirme ve yaymayı hedeflediğini dile getirerek bunu gösteriyordu (Yüksel 2008: 240). Sivas seferi sırasında dört bin Osmanlı askerini sadece Ermeni oldukları için duvarın altına dizerek üzerlerine yıkmak suretiyle ezilerek öldürülmelerini emrederken, Müslümanları mal-ı eman karşılığında serbest bırakıyordu. Timur, Erzincan'ı zapt ettiğinde tüm Hıristiyanları öldürüp kiliseleri tahrip etmek istiyor, fakat cizye ödeme önerileri karşısında affediyordu (Şâmî 1984: 220). "*Müslümanların kâfirlerin elinde esir kalmaması gerekir*" diyerek Ceta (Moğol) kâfilerini Semerkant bölgesinden çıkartacak kadar hassastı (İbn Arabşah 1285: 38; Şâmî 1984: 37; Tahmasebî 2010: 96). Onun döneminde Ehl-i Sünnete uygun tasavvufi düşünce önem kazanıyordu. Gayri İslami mezhep ve fırkalara karşı mücadele ediliyor, özellikle âlimler, şeyhler ve sûfiler yakından ilgi görüyordu. Onların desteğiyle Çin seferini put tapınaklarını yıkmak üzere düzenlediğini ilan ediyordu. Timur, dindar bir sultan olarak görünüyor ve yaşıyor, hatta kendisini Müslümanların lideri olarak telakki ediyordu. Fakat günümüz bazı İranlı araştırmacıları temel kaynakların aksini savunarak Timur'un fetih hareketlerine ve tasavvufi eğilimlerine gölge düşürmek için onun Çin, Hint ve Gürcistan seferlerini zenginlik için yaptığını, mutasavvıflara duyduğu ilgiyi siyasi emellerini gerçekleştirmek arzusuyla olduğunu öne sürmektedirler (Elhiyarî ve Zuvara 2016: 11). Onların Timur'a karşı olumsuz bu tutumları, Ehl-i sünnet düşüncesinde olan Timur karşıtı taassup ve ehli-sünnet düşmanlığından başka bir temele dayanmadığı da gün ışığı gibi ortada olduğunu ifade etmemiz gerekir.

Timur'un ilim, irfan ve düşünce sahibi olarak yetişmesine etki eden şüphesiz manevi yönden güçlü, ilmin zirveye çıktığı, Kibletü'l-İlim ve'l-Edeb lakabını taşıyan Mâverâünnehir'in

Keş şehrinde dünyaya gelmiş olmasıdır. Keş, Ebu Muhammed Abdullah b. Hamid b. Nasr el-Keşî, Abdullah b. Abdullah ed-Darimî ve Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buharî gibi âlim, muhaddis ve mutasavvıfların yetiştiği bir şehirdir. Timur'un da Keş şehrinin üzerine yüklediği sorumluluğun farkında olarak İslam dinini tasavvufi bir çerçevede yaşatmak için mücadele ettiği söylenebilir. Çünkü halk Moğol saldırıları karşısına ezilmiş ve dini yaşam zayıflamıştı. Timur böyle bir dönemde kendini dinin kurtarıcısı olarak görüyor ve bu amaçla mücadele ettiğini insanlara duyuruyordu (Tahmasebî 2010: 95). Yaptığı seferleri neticesinde bu hedefini gerçekleştirmedi azami derecede muvaffak da olmuştu.

Kendisini tasavvufa mensup biri olarak gören Timur, tasavvufun temel ilkelerinden olan ilham, rüya ve feyiz gibi kavramlara çok önem veriyordu. Örneğin 765/1363 yılında Hocend bölgesinin yakınlarında Taş Arlıği adlı bir bölgede Tuğluk Timur'un oğlu İlyas Hoca Oğlan'a karşı savaşa çıktığında çatışma başlamadan önce uykuya daldı. Rüyasında şöyle bir ses duydu: *"Sevin, kayılanma! Tanrı Teâlâ sana zafer nasip edecektir"*. Bunu bir ilham olarak gören Timur, kendini Allah tarafından teyit edilmiş biri olarak görmesi, savaşın gidişatını değiştirir, hayalleri kırılmış olan ordunun maneviyatını artırarak zafer elde eder. Böylece Semerkant'a hâkim olur (Tahmasebî 2010: 95). Bundan böyle Timur, kendini Müslümanların yegâne hamisi olarak telakki ediyordu. Günümüz araştırmacılarından Hayrunnisa Alan'a göre Timur, kendini herkesin hükümdarı olarak görürdü. Onun ifadesiyle Timur kendini *"Türklerin beyi, Müslümanların emiri, Moğolların damadı Emir Timur Güregen ve Timur Bek"* olarak bilirdi. Bunu da yüksek ölçüde başarmıştı (Alan 2016: 184).

Timur, barış seçeneği olduğu yerde savaşı asla tercih etmezdi. Mesela dönemin Mâverânnehir hükümdarı Emir Hüseyin, ulemadan birini göndererek barış yapmak istediğini bildirir. Timur da onların isteklerini kabul eder. Timur'un ilk başta Emir Hüseyin'e karşı başarılı olmamasını iki önemli sebebi bulunmaktadır. İlki Emir Hüseyin'in idare ettiği Hârizm bölgesinin manevi açıdan güçlü bir konuma sahip olmasıdır. İkincisi ise Emir Hüseyin'in Timur gibi sûfi bir kimliğe sahip olması, ardından yerine geçen Emir Yusuf'un da sûfi lakabıyla bilinmesidir. Nitekim Timur, 773-781/1371-1379 yılları arasında dört kere Hârizm'e saldırır ancak üstünlük elde edemez. Onun saldırılarına karşı Mâverânnehir uleması: *"Bu gün Hârizm yeryüzününün iftihar vesilesi ve ilim ehlinin makamıdır. Büyük şeyhlerin mezarını bağrında barındırmaktadır. Bir kişinin husumetiyle orduların ayakları altında ezilmemelidir"* şeklinde mesaj verirler (Tahmasebî 2010: 97).

Timur, Hârizm ulemasının isteklerine saygı duyarak Emir Hüseyin'i barışçıl bir şekilde itaat altına almak için büyük âlimlerinden Mevlana Celâleddin-i Keşî'yi elçi olarak gönderir. Fakat Emir Hüseyin, Timur'un talebini reddederek hâkim olduğu Mâverânnehir bölgesini Moğollar ve kâfirlerin bölgesi olduğunu ve üzerlerine cihadın farz olduğunu yazarak ordu gönderdi (Şâmî 1984: 65; Alan 2016: 184). Bunun üzerine Timur, kendi bölgesini kâfirlikle itham eden Emir Hüseyin'in üzerine giderek mağlup eder. Hârizm ve Hârizmli Müslümanların zarar görmemeleri için özen göstererek dördüncü seferinde Hârizm'i itaati altına alır (Şâmî 1984: 71; İbn Arabşah 1285: 28). Ardından 778/1376 yılında Gıyâseddin Kert tarafından idare edilmekte olan Herat bölgesine yönelir (Şâmî 1984: 83). Şehre girmeden önce Taybâd bölgesindeki meşhur âlim ve ariflerden Mevlana Zeyneddin Tâybâdî ile görüşerek ona: *"Niye melikinize nasihat etmiyorsunuz, şarap içer ve kötü işlerle iştigal eder"* sözleriyle tahrik eder. Buna karşılık Mevlana: *"Ona nasihat ettik kabul etmedi. Tanrı seni gönderdi"* diyerek Timur'un tam istediği gibi cevap verir. Bunun üzerine Timur, bölgenin ulemasından aldığı fetva ile bölgedeki mutasavvıf, seyyid ve şeriflerin yardımıyla Herat, Serbdar ve Sebzar'ı fazla zorluk çekmeden zapt ederek hâkimiyeti altına alır (Tahmasebî 2010: 98; Yüksel 2008: 242). Timur iç ve dış siyasetinde ulema

ve mutasavvıflara önemli bir rol biçmiş, hem hedefindeki bölgenin kolaylıkla zapt edilip hâkimiyetinin tesis edilmesinde, hem de uyguladığı politikaların meşrulaştırılması noktasında bu zümrelere ziyadesiyle istifade eder. O, dini siyasetinin ana omurgasını da ulema ve mutasavvıflarla ilişkileri üzerinden şekillendirir. Maverâünnehir'den sonra Horasan ve İran bölgelerine doğru genişlemeye devam eder.

Dini hassasiyeti güçlü olan Timur, ölüm döşeğindeyken beraberinde bulunan ulemadan Mevlana Hibbetullah'ı çağırarak Kur'an okuması ve kelime-i şahadetin telkin edilmesini ister. Mevlana Hibbetullah'ın dile getirdiği kelime-i şahadeti tekrarlayan Timur canını Hakk'a teslim eder (Yüksel 2009: 32). Timur'un dindar kişiliği ile âlimler, arifler ve seyyidlerle yakından ilgilenmesine rağmen Şeyh Hafızüddin Muhammed el-Bezzâzî ve Şeyh Alâeddin el Buharî gibi bazı âlimler "*Cengiz kanunları Timur için İslam fıkhı ve Hz. Muhammed'in yolu gibidir*" diyerek tekfir ettikleri de bilinmektedir (İbn Arabşah 2012: 431; Yüksel 2008: 241). Timur'un Mutasavvıflarla ilişkilerine ışık tutan bu genel bilgileri aktardıktan sonra onunla irtibat halinde olup dini ve siyasi kişiliğine etki eden önemli mutasavvıf, âlim, arif, seyyid ve şeriflerin Timur'la olan ilişkileri hakkında bilgiler vermek isabetli olacaktır.

Timur'un Mutasavvıflarla İlişkileri

Timur, tasavvufla ilk defa memleketindeki mutasavvıf Şeyh Şemseddin el-Fahûrî ile tanıştı. Ardından Horasan mutasavvıflarından Şeyh Ebu Bekir el-Havâfî ile tanışarak nefsin tezkiyesi için tasavvufi bir terbiye aldı. Daha sonra Mekke'den gelen mutasavvıf Seyyid Bereke ile tanışınca her alanda yıldızı parladı. Artık manevi bir hava teneffüs etmeye başlayan Timur, çıktığı her seferinde sûfilere ziyaret ederek ikramlarda bulundu. Irak'ı zapt ettiğinde Vasıt'ta bulunan Rifâî tarikatının kurucusu Seyyid Ahmed Rifâî'nin mezarını ziyaret etti. Timur'un ilgisini gören mutasavvıflar da onu destekleyerek yanında yer aldılar. Kaynaklar onun mutasavvıflardan giydiği hırka ile resmen bir sûfi kimliğine büründüğü, işlerinde kerametler görüldüğü, Hakk'ın cemal ve celal tecellilerine mazhar olduğu ve davranışlarında ilahî ilham, gaybî ve semavî bilgiler sezildiği ile ilgili bilgiler zikreder (Kasım 1987: 799).

Gençlik çağından itibaren tasavvufi zümrelere bağlanan Timur, çok kısa bir sürede itibarlı müritler arasına girdi. Yönetimin başına gelince tasavvufi kimliği gereği evliya ve ulu zatların mezarlarını ziyaret etmeyi bir görev haline getirdi. Onların mezar ve ziyaretgâhlarının restore edilmesi ve süslenmesine özen gösterdi (Elhiyarî ve Zuvara 2016: 16). İbn Arabşah, Timur'un sûfilere sınıksız sarıldığı, onların manevi desteklerine gönülden inandığı ve tasavvufa girmesinin devletinin şekillenip güçlenmesinde olumlu sonuçlar verdiğine şahit olduğunu aktarır. Ayrıca onun döneminde tasavvufla şeriat birbiriyle özdeşleştiği, şeriatın tarikattan ayırt edilmediğini, toplumun manevi liderleri sayılan sûfilere Timur'un en büyük hamisi olup onların desteğiyle beldelerin fethedilerek büyük toplulukların itaat altına alındığını söyler (İbn Arabşah 1339: 69).

Timur, siyasete girmeden önce Moğol Hanı Tuğluk Timur'a bağlanıp bağlanmayacağına dair sûfilere istişare ettikten sonra karar vermiş, özellikle devlet işlerinde mutasavvıfların maddi ve manevi desteğine başvurmuştur. Sufilere gönülden bağlı olup verilen uygulamaları yerine getirdiği için halk Timur'un icraatında ilahi bir gücün olduğunu düşünmeye başlamıştır. Timur'un seferlerinde şeyhler ve sufiler belirleyici rolü oynamışlar, adeta son noktayı onlar koymuşlardır. Bundan dolayı Timur halkın nezdinde daha çok meşruiyet kazanmış, sûfiler ona mektuplar yazarak adaletli davranmasını isteyip kendilerine teveccüh göstermesini dile getirmişlerdir (Elhiyarî ve Zuvara 2016: 19). Timur'un mutasavvıflara ilgisi vefatının sonuna kadar devam etmiştir. Horasan mutasavvıflarından Hâce Ali Siyahpûş'ı ziyaret ederek dua ve

yardım talebinde bulunmuştur (Cedidi 2016: 100). 807/1404 yılında Yedi Yıllık Seferi dönüşünde Bâyezid-i Bistâmî, Şeyh Cam ve Şeyh Şemseddin Kulal'ın mezar ve ziyaretgâhlarını ziyaret ederek dua etmiştir (Nazarî 2009: 42). Timur üzerine en çok nüfuz eden ve Timurlu devletinin kurulup gelişmesine etki eden üç önemli mutasavvıf Şeyh Şemseddin Fahûrî, Şeyh Zeyneddin Havâfî ve Seyyid Bereke'nin hayatı, faaliyetleri ve Timur'la olan ilişkileri çalışmamız açısından büyük önem taşımaktadır.

1. Şeyh Şemseddin Fahûrî

Timur'un ilk karşılaştığı mutasavvıf olan Şeyh Şemseddin Fahûrî ile görüşmesi hakkında kaynaklarda bir birine benzer birçok görüş bulunmaktadır. Timur'un sarayında yetişip onu acımasızca tenkit eden tarihçi İbn Arabşah'a göre Şeyh Şemseddin Ebu Bekir el-Fahûrî, Timur'un daha devlet ve siyaset işlerine girmeden önce memleketi Keş'te tanıştığı ilk mutasavvıf zattır (İbn Arabşah 2012: 34). İbn Arabşah, Timur'un şeyhle ilk ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi verirken olayı şöyle zikreder:

“Şeyh Fahûrî, insanların din ve dünya işlerini istişare ettiği bilgin ve münevver bir şahsiyet olduğu için Timur, üzerinde pamuklu bir kıyafet olduğu halde eline aldığı bir keçiyle aciz ve fakir bir şekilde dergâhına gitti. Fakat şeyh ve müritlerini zikir çekerlerken buldu. Vecd ve tefekküre gark olan şeyh ve müritlerin üzerine sükûnet hâkim olunca gözleri Timur'a çarptı. Timur ise koşarak ayaklarına kapılıp ellerini öptü. Şeyh bir saat tefekkür ettikten sonra başını topluluğa çevirdi: “Bu adam bize durumunu arz etti. Allah katında bir sivrisinek kanadı kadar değeri olmayan bir talepte bulundu. Biz de onu kapımızdan çevirip mahrum etmek istemedik” diyerek uzun bir şekilde onun talebi doğrultusunda dua etti. Ardından Timur'da şeyhin yanından çıkıp gitti. Kendine bağlı taraftarlarıyla Sultan Hüseyin'in yanında yer alarak kız kardeşiyle evlendi. Böylece bir adım daha devlet varisi olmaya yaklaştı. Nihayetinde Şaban 771/Şubat 1370 tarihinde Sultan Hüseyin'i katletti.” (İbn Arabşah 1285: 7; Kasım 1987: 799).

İktidarı genel anlamda ele geçirmesine rağmen hanedanın başına kendisi değil Moğol hanedanından Cengiz Han'ın sülalesinden Soyurgatmş'ı hanedanın başına getirdi (İbn Arabşah 1285: 15). İbn Arabşah Timur sıkıntılı günlerinde bu mutasavvıf Şeyh Şemseddin Fahûrî'ye müracaat etmeye devam ettiğini zikrederek, Timur'un mazhar olduğu tüm sefer ve zaferleri, devlet, saadet velhasıl tüm dünya güzelliklerini onun duasında gördüğünü rivayet eder (İbn Arabşah 1285: 9).

Makrizî *Dürerü'l-Vukûdü'l-Ferîde fî Terâcim'il-'Alâmi'l-Müfide* adlı eserinde Şeyh Şemseddin Fahûrî hakkında bilgi verirken, onu Keş şehrinde insanların müracaat edip dua talep ettiği mübarek bir kişi olarak zikreder (Makrizî 2002: 507). Makrizî, İbn Arabşah'ın aktardığı bilgileri teyit eder bapta olayı biraz farklı ifadelerle şöyle aktarır: *“Timur pamuktan yapılmış bir kıyafete giyindi. Eline de bir keçi alıp Şeyh Fahûrî'nin dergâhına yöneldi. Şeyhin zikirde olup, müritlerinin ayakta olduğunu gördü. Şeyh zikri bitirince Timur el ve ayaklarından öperek dua talep etti. Şeyh Fahûrî bir saat tevakkuf ettikten sonra başını kaldırarak müritlerine şöyle seslendi: “Bu adamın talebi için Allah katında sivrisinek kanatlarına eşit olmayan şey için niyetlendik. Duamızı uzattık. Cemaat da ona dua etti ve âmin dedi.”* Ayrıca Makrizî Timur'un bu devlete mutasavvıfların dua ve bereketiyle nail olduğuna dair rivayetleri anlatırken Timur'un daima: *“Tüm saltanat ve fetihleri Şeyh Şemseddin Fahûrî'nin duası, Şeyh Zeyneddin Ebu Bekir el-Havâfî'nin himmet ve Seyyid Bereke'nin bereketi ile mazhar oldum”* demeye devam ettiğini kaydeder (Makrizî 2002: 507; Yüksel 2008: 242).

İbn Hacer'de kaynaklarda aktarılan bilgilere benzer rivayetler zikreder. Onun naklettiğine göre: *“Timur'un beldesinde halkın kendisine başvurduğu Şeyh Şemseddin el-Fahûrî adlı bir zahit vardı. Timur bir keçi alıp onun yanına gitti. Şeyh de onun talebi doğrultusunda niyazda*

bulundu. Timur ise hiçbir yöne yönelmeden dönemin Mâverâünnehir hükümdarı Sultan Hüseyin'in yanında çalışarak memleketin idaresini ele geçirme yollarını aradı." (İbn Hacer, I, 1998: 5). Yine başka bir kaynakta "Timur, boynu bükük bir şekilde Şeyh Şemseddin el-Fahûrî'nin dergâhına girerek el ayağını öpüp yardım talebinde bulundu. Zikrini bitiren Şeyh Şemseddin el-Fahûrî bir saat tefekkür ettikten sonra öğrencilerine: "Bu adam Allah katında bir sırisinek kanadı kadar değerli olamayan bir şey talebinde bulundu. Biz de ona yardımcı olmak istedik. Kendimizden mahrum bırakmamak istedik" dedikten sonra uzunca bir duada bulundular." şeklinde nakledilir (Safaqisi, 1971: 278).

Timur ile Şeyh Şemseddin el-Fahûrî'nin arasında geçen olaylar ve onun şeyhle ilişkileri konusunda kaynaklarda yukarıda bahsedilen rivayetlerin yanında farklı birçok anlatımlar aktarılmaktadır. Bunlardaki ortak nokta tüm rivayetlerde Timur'un büyük cihan devletine nail olmasında Şeyh Fahûrî'nin dua ve bereketinin rolü olduğu vurgulanmaktadır. Dönemin önemli tarihi eserlerinde bu rivayetlerin açık ve belirleyici bir şekilde vurgulanması Timur'un mutasavvıflara olan yakınlığı ve Şeyh Fahûrî ile olan muhabbet ve aralarındaki özel bir bağın mevcudiyetini göstermektedir. Ayrıca Timur'un sufilere ilişkileri ve onlara bakışı ondan aktarılan ifadelerden de net olarak görülmektedir.

2. Şeyh Zeyneddin Havâfi

Timur'u dini ve siyasi yönden etkileyen ve Şeyh Zeyneddin Havâfi (Zeyn-i Havâfi) olarak şöhret kazanan Zeyneddin Ebu Bekir Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali, 757/1356 yılında Horasan Berâbâd'ın Havâf bölgesinde dünyaya geldi. İlk eğitimini memleketinde alan Havâfi, ilim ve marifet öğrenmek üzere Herat'a gitti. Büyük âlim ve ariflerle tanışan Havâfi, Sühreverdîye tarikatına girince hayatı değişmeye, manevi yönü güçlenmeye başladı. Ardından Tebriz, Bağdat, Kudüs, Mısır ve Mâverâünnehir bölgelerine giderek ilim tahsil etti. Bir müddet sonra Tebriz'e dönen Havâfi, tekrar Mısır'a giderek Nureddin Abdurrahman Mısırî'nin talebesi oldu. Ünlü tasavvuf erbabı Yakub-ı Çerhî ile ders arkadaşı oldu. Seyahatleri sırasında hac farızasını eda eden Havâfi, Nureddin Abdurrahman Mısırî'den icazet alarak Horasan'a döndü. Herat'ta halvet ve riyazet içinde yaşamaya başlayan Havâfi'nin şöhreti arttı, müritleri çoğaldı (Hüseyinî 2017: 3). Timur'la iletişim halinde olup Herat Ulu Cami imamı olarak çalışan Havâfi, birçok mürit ve talebe yetiştirdi. El-Vesâya, Vasiyetü'l-Ârifîn, Vakıfnâme, Minhâcü'r-Rişâd gibi eserlerini kaleme aldı (Hüseyinî 2017: 3).

İbn Arabşah'ın ifadesiyle Timur, ilmiyle amel eden, keramet, fazilet ve vilayet sahibi Şeyh Zeyneddin Ebu Bekir'e gönülden bağlandı. Onun güzel ve sözleri, yüksek makamı, hüsnü muamelesinden istifade etmek istedi. Devlet erkânı ile beraber dergâhına giderek ziyaret etmek istediğini belirtti. Şeyh içeriye girmesine müsaade edince atından inerek içeriye girdi. Şeyhi kendi halinde seccadesinde meşgulken buldu. Şeyhin zikir ve evradı bitince Timur ayaklarına kapıldı. Şeyh de ellerini Timur'un sırtına koydu. Başını kaldıran Timur: "Şeyh hızlıca ellerini üzerimden çekmeseydi yere bükülüp kalacaktım. Sanki gök yere düştü, ben ikisinin arasında sıkışıp kaldım" dedikten sonra adaba uygun bir şekilde oturdu. Aralarında karşılıklı müzakere başladı. Timur: "Şeyhim! Niye meliklerinize adalet ve insafı emretmiyor, zulüm ve kötülüklerden sakındırmıyorsunuz" dedi. Buna karşı Şeyh: "Onlara emrettim ve bu konuda öncülük ettim. Yerine getirmediikleri için seni onların üzerine musallat kıldım" dedi. Hızlı bir şekilde meclisten ayrılan Timur: "Kâbe'nin Rabbine yemin ederim ki dünyaya hâkim olacağım ve bu şeyh bunu vaat etti" diyerek Herat'ın emirini tüm malvarlığı ele geçirdi. Ardından Semerkant'ı kontrolü altına aldı (İbn Arabşah 1285: 21).

Şehâbeddin Sühreverdî'nin silsilesine mensup olan Havâfi, vefatından sonra takipçileri kendine nispetle Zeyniyye silsilesi üzerine devam ettiler. Şeriat üzerine devam eden Zeyniyye

Silsilesi, Herat ve Mâverâünnehir bölgesinde önemli ölçüde takipçi buldu. Akşemseddin Muhammed b. Hamza, Anadolu'da Zeyniyye Tarikatının temsilcisi oldu (Hüseyinî 2017: 5). Şevval 838/Nisan 1435 tarihinde vefat eden Havâfi, Horasan ve Mâverâünnehir bölgesini manevi ve siyasi açıdan önemli ölçüde etkiledi. Dönemin doğu hükümdarı Timur'u ciddi bir şekilde etkilediği için defalarca Şeyh Zeyneddin Havâfi'nin himmetiyle iktidara geldiğini tekrarladı (Şah Turabî 2011: 65).

Yukarda zikredilen rivayetlerin birçok aktarımı kaynaklarda geçmektedir. Benzer bir rivayete göre Timur, Horasan'a gittiğinde Şeyh Ebu Bekir Havâfi'nin ayaklarına kapılınca şeyh iki ellerini Timur'un sırtına koydu. Başını kaldıran Timur: *"Şeyh hızlıca ellerini üzerimden kaldırmamış olsaydı belim kırılacaktı. Sanki gök yere düştü ve ben ikisinin arasına kaldım"* diyerek şeyhin karşısına oturdu: *"Şeyh efendim! Adalet ve insaftan yüz çeviren meliklerinize zulme meyletmemeleri için ne emrettiniz?"* dedi. Şeyh: *"Onları böyle emrettim, öyle yapmadılar. Seni onlara musallat kıldım"* dedi. Ardından Timur hemen çıkarak şöyle dedi: *"Dünyaya melik oldum. Kâbe'nin Rabbine yemin ederim ki bundan daha fazlası oldu."* Bundan böyle Timur: *"Elde ettiğim her şey Şeyh Fahûrî'nin duası, Şeyh Havâfi'nin himmeti ve Seyyid Bereke'nin bereketindedir"* diyerek irfan denizinden ne kadar etkilendiğini dile getirmeye devam etti (Safaqisi, 1971, I: 278; Yüksel 2008: 242).

Horasan'ın Timur'un itaati altına geçmesinde önemli rol oynayan Şeyh Ebu Bekir Havâfi ile Timur'un görüşmesini aktaran rivayetlerdeki ortak nokta Timur'un halis bir niyetle onun ayağına kapılması, şeyhin talebeleriyle beraber karşılıksız bir şekilde Rablerine niyazda bulunmalarıdır. Dikkat çeken nokta ise görüştüğü Timur'un ilk mutasavvıf Şeyh Şemseddin Fahûrî'den aldığı terbiye ve adap dâhilinde Şeyh Ebu Bekir Havâfi'nin huzuruna çıkıp Horasan'ın, ardından İran ve Turan'ın fethi konusunda yardım talebinde bulunmasıdır. Nitekim Horasan'ın büyük beldelerinden olan Herat bölgesini maddi ve manevi açıdan idare Şeyh Ebu Bekir Havâfi'nin yanında yer alması, Timur'un itibarını arttırarak bölgedeki dengeleri değiştirdiği görülmektedir.

3. Seyyid Bereke

Seyyid Bereke Mekke'nin ileri gelen mutasavvıflarından olup Haremeyn'e ait vakıfları toplamak üzere Mâverâünnehir'e gelmişti. Dönemin Mâverâünnehir hâkimi Emir Hüseyin onun taleplerine olumlu cevap vermemişti. Timur, Emir Hüseyin'e karşı sefere çıkınca onun safında yer alarak devleti simgeleyen bir sancak takdim etmişti. Timur da buna karşı ona vakıf işlerini teslim etmiş, kendi has adamlarının arasına dâhil etmişti (Şâmî 1984: 57). Seyyid Bereke'nin Timur'un yanında yer alması onu manevi açıdan desteklemiş, daha sonra Mâverâünnehir ulema ve seyyidleriyle güç birliği yaparak dinin güçlenmesi için Timur'a her türlü yardımda bulunmuşlardır (Tahmasebî 2010: 97). Timur da elde ettiği üstünlüğü Şeyh Şemseddin Fahûrî'nin duası, Şeyh Zeyneddin Havâfi'nin himmeti ve Seyyid Bereke'nin yardım ve bereketinden olduğunu defalarca itiraf ettiğini kaynaklar aktarmıştır (İbn Arabşah 1285: 9; Kırmânî, 1992: 501). Nitekim bu üç mutasavvıf Timur'un yıldızının parlamayı devletinin şekillenmesinde önemli rolü oynamışlardır. Savaş meydanlarında yanında olup ordusuna moral vermişler, manevi destekleri, okudukları dua ve zikirlerle düşmanın ordusunu psikolojik olarak hezimete uğratmayı başarmışlardır.

İbn Arabşah'ın aktardığına göre Timur, Altın Orda hükümdarı Toktamış'a karşı Türkistan civarında Hocend Nehri yakınlarında savaştığı sırada ordusu yenik düşmek üzereyken: *"Ya benim ve ordumun Seyyidi! Ordum yenilecek"* diye feryat etmeye başlamış, buna karşı Seyyid Bereke: *"Korkma!"* diyerek atından inerek bir avuç kum alarak tekrar atına binmiş ve avucundaki kumu düşman ordusuna karşı savurmuştur. Ardından: *"Yağdı (yağmacı, isyancı)*

kaçtı" diyerek seslenmiş, Seyyid Bereke'nin gür sesini duyan Toktamış'ın ordusu dağılmaya ve yenilmeye başlamıştır. Bundan böyle Timur ona tabi olmuş, Seyyid Bereke'nin de Timur'un nezdindeki itibarı artmıştır. Timur, Seyyid Bereke'ye: "Ne isterseniz veririm" deyince Seyyid Bereke: "Ey emir efendi! Haremeyn-i Şerife'nin bu bölgede birçok vakfı vardır. Andhoy ve Horasan bu cümledendir. Ben aile ve evladım bunu hak etmişsizdir. Ben burada ikamet etmek istiyorum. Bu vadiyi bana ikta edin! Gelir gider ve idaresi evlat ve torunlarımızın elinde olsun" diyerek isteğini dile getirmiştir (İbn Arabşah 1285: 15). Timur da buna müsaade edince ömrünün sonuna kadar Andhoy'da ikamet etmiştir (Şah Turabî 2011: 62; Aka 1994: 40). Timur'un Seyyid Bereke ile ilişkileri o kadar ilerlemiştir ki torunu ve veliahdı Sultan Muhammed b. Gıyâseddin Cihangir vefat ettiğinde şeyh başından sarığını çıkararak taziye meclisine oturmuştur (Şah Turabî 2011: 68). Timur'la beraber gittiği Karabağ seferinde vefat eden Seyyid Bereke, Timur'un emri üzerine Andhoy'a götürülerek defnedilmiştir (Amini 2014: 181).

Nizâmeddin-i Şâmî'nin aktardığına göre Timur büyük bir ordu ile Toktamış'a karşı sefere çıktığı sırada sıkıntılı anlar yaşamıştır. Kunduzca bölgesinde düşmanla karşı karşıya geldiğinde savaş şiddetlenmiş, ordusunun durumunu vahim gören Timur, Allah'a sığınarak Hz. Muhammed (s.a.v.)'in mübarek ruhlarına iltica etmiştir. Aralarında Seyyid Bereke'nin de bulunduğu yanındaki ulema topluluğu ile ellerini semaya kaldırarak dua etmiştir (Şâmî 1984: 123). Benzer rivayeti İbn Hacer'de nakletmiştir. Onun aktardığına göre: Timur, Toktamış Han'a karşı hezimetle uğrayacağı sırada ordusunda bulunan zahit bir kişi olan Seyyid Bereke'ye sarılmış, Seyyid Bereke de düşman askerlerine karşı üfleyince galibiyet elde etmiştir (İbn Hacer 1998: 5). Timur da zaferden sonra bütün Haremeyn Vakıf işlerini Seyyid Bereke'ye teslim etmiştir. Bundan böyle Seyyid Bereke Timur'un has hamilerinden olup seferlerinde bizzat eşlik etmiş, Timur'un askerlerine moral verip düşmanların askerlerinin gönlüne korku salmıştır. Seferlerden birinde Timur'un zafer elde etmesi için ellerini semaya açarak: "Sana teveccüh ettik, istediğin gibi zafer sendedir" şeklinde dua ettiği rivayet edilmiştir (Elhiyari ve Zuvara 2016: 20; Amini 2014: 181).

Muasır İranlı tarihçi Şah Turabî'nin naklettiğine göre Timur, Seyyid Bereke'ye karşı son derece saygılı davranmıştır. Emir Hüseyin'e karşı savaşmaya giderken Tirmiz'e üç fersahlık bir yerde Seyyid Bereke'yi görünce ona hürmet etmiş, O da Timur'a padişahlık alameti olan bir sancak vermiştir (Şah Turabî 2011: 62). Bundan böyle Timur her yerde: "Bereketi Seyyid Bereke'de gördüm" demeye başlamıştır. Timur, Seyyid Bereke'ye öyle bir gönülden bağlanmış ki öldükten sonra onun ayakucuna defnedilmesini vasiyet etmiştir. Onun vasiyeti üzerine Seyyid Bereke'nin mezarı Andhoy'dan Semerkant'a nakledilmiştir. Timur ve oğlu Emizâde Muhammed'in cesedi Timur'un vasiyeti üzerine "devletimin bereketini kendinde gördüm" dediği mürşidi Emir Seyyid Bereke'nin ayakucuna defnedilmiştir (Şah Turabî 2011: 62; Aka 1994: 40; Yüksel 2008: 242).

Şah Turabî Timur'un mutasavvıflardan son derece etkilendiği, köyünde ikamet eden Şeyh Şemseddin Fahirî'ye bağlandığı, arından Seyyid Bereke ile tanışıp daha sonraları da Şeyh Zeyneddin Ebu Bekir Havafi ile görüştüğünden bahseder (Şah Turabî 2011: 65). Nitekim o devletin güçlenmesinde Şemseddin Fahirî'nin duası, Şeyh Zeyneddin Havafi'nin himmeti ve Seyyid Bereke'nin bereketi olduğunu sürekli tekrarları. Şeyhler ve sülâhlerin meclislerine alışan Timur onlardan gelen her söz ve davranışı olumlu değerlendirirdi. Örneğin Timur 782/1380 yılında ordusuyla Horasan'a gittiğinde Baba Senku adlı bir mutasavvıf zatla karşılaştı. Baba Senku Timur'a doğru bir koyunun göğsünü attı. Timur da tiksinden iyi yorumlayarak tarafından atılan etin İran'ın kalbi Horasan olduğunu, bunu kendisine verildiğine yorumladı

(Şah Turabî 2011: 66).

Timur zafer elde etmek için gittiği seferlerinde şehirlere girmeden önce sûfi ve şeyhlerin yanına gider, kabirlerini ziyaret eder, sadakalar dağıtarak zafer talebinde bulunurdu. Devletin birçok bölgesinde hanikah ve vakıflar yaptırarak dervişlerin barınmasını sağladı (Elhiyarî ve Zuvara 2016: 20). Derviş ve kalenderler Timur'a istihbarat bilgisi de sunuyorlardı. Halkın işlerinin düzene sokulması için arabuluculuk görevini de görüyorlardı. Şeriatın iktidarla yerleşeceğini kabul eden Nakşibendî'ye tarikatının mensupları dinin güçlenmesi için devlet mensuplarıyla işbirliği zaruri görüyorlar ve Timurluları destekliyorlardı (Elhiyarî ve Zuvara 2016: 21). Yine o dönemde Sünni bir tarikat olan Nimetullahiyye Tarikatının lideri Şah Nimetullah-i Veli Timur'un huzuruna gelerek ona destek veren mutasavvıflardan biridir (Şah Turabî 2011: 68).

Timur Ehl-i Sünnet itikadına uymayan itikadî fırkalarına yayılmasına pek müsamaha göstermemiştir. Örneğin Ehl-i Sünnet itikadına ters düşen Hurûfiyye fırkasına karşı mücadele etmiştir. Semerkant ulamasının fetvası üzerine Hurûfiyye Fırkasının lideri Fazlullah Esterâbâdî'yi idam ettirmiştir (Elhiyarî ve Zuvara 2016: 23). Ehl-i Sünnet çizgisine bağlı olan Timur, Ehl-i beyt karşı da samimi yaklaşmıştır. Muasır İranlı tarihçilerin, Timur'un hedefi meşruiyet kazanmak, Şîî nüfusun desteğini kazanmak şeklindeki iddiaları onun dini siyasetinin anlaşılmadığı veya taassup ile hareket ederek hakikati gizleme niyetini taşıdıklarını göstermiştir. Mutasavvıflarla yaşanan tüm bu ilişkiler göre Timur'un hedefinin Ehl-i Sünnet akaidi çerçevesinde İslam şeriatına uygun bir tasavvuf anlayışını hâkim kılarak, Ehl-i Beyt sevgisini arttırmak olduğu kanaati açıkça görülmüştür. Bunun dışında farklı şekilde yorumlamak, onun dini siyasetine gölge düşürmekten ve müddeinin kendi taassubunu göstermesinden başka bir şey olmadığı açıkça dile getirilebilir.

4. Ehl-i Beyt Sevgisi ve Seyyidlere Karşı Tutumu

Türkistan'da Moğol saldırısı sonrasında İslami fırkalar artmış, tasavvufi zümreler gelişmiş, Mekke, Medine ve Ehl-i beyt sevgisi zirveye çıkmıştı. Bu durum ister istemez dönemin idarecilerini yakından etkilemekteydi. Hükümdarlar meşruiyet kazanmak için Ehl-i beyt'e sevgi besler, siyasetin şiddet ve çatışma ortamından uzak gönle hitap eden tasavvufi zümrelerle özellikle ilgileniyorlardı. Ehl-i Sünnet mezhebinde olan Timur, Ehl-i beyt ve aşırıya kaçmayan ve itaat eden Şîî düşüncede olanlara karşı hoşgörülle yaklaşıyordu. Seyyidlere karşı muhabbet besleyen Timur, başkalarının da onlara karşı iyi davranılmasını istiyordu. Timur, Mâzenderân'ı zapt ettiğinde seyyidler hariç kötü adetlere bağlı tüm Şia mensubu kişileri cezalandırdığı nakledilmektedir (Şamî 1984: 128; Elhiyarî ve Zuvara 2016: 11).

Timur, Halep'i zapt ettiğinde kadı ve âlimleri toplayarak Hz. Ali, Hz. Muaviye ve Yezid hakkında düşüncelerini sorar. İlmüddin Kufî el-Malikî adlı bir âlim her üçünün müçtehit olduğunu dile getirir. Buna karşı Timur, öfkelenir, Hz. Ali'yi haklı, Hz. Muaviye ve Yezid'i zalim ve gaspçı olarak değerlendirir. Kendisinin de Hz. Hüseyin ve Ehl-i beyt'in intikamını almak için Dimaşk'a geldiğini dile getirir. Timur'a göre Şamlılar ve Mervânîler Ehl-i beyt'e karşı dayanışma içinde olmuşlardı (Kasım 1987: 799; Şah Turabî 2011: 62; Yüksel 2008: 249). Bazı İranlı tarihçileri Timur'un bu ve buna benzer tasavvufi zümrelerle hemhal olma politikasını siyasi emellerine ulaşmak için yapılan göstermelik bir davranış olarak değerlendirirler (Cedidi 2016: 100). Başka bir ifadeyle Timur'u dini değerleri ve Ehl-i beyt gibi halkın nezdindeki değerli kesimi istismar etmekle suçlarlar. Onlara göre Timur'un Şia'ya hoşgörüsü de samimi değil kendisine karşı çıkan kesimi itaati altına almak için başvurduğu siyasi bir yöntem olarak görürler (Elhiyarî ve Zuvara 2016: 12). Hâlbuki Mâverânnehir'den Şam'a kadar tüm Asya'yı zapt eden, Asya Fatihisi olarak bilinen Timur'un böyle bir siyasi takiyeye başvurma ihtiyacı var

mydı? Yoksa bu uygulamaları onun Ehl-i Beyt'e olan muhabbetinin bir tezahürü müdür? Sorusu da göz önüne alınmalıdır.

Timur, Halep müftüsü Şafî İbn Şihne ve Şerefeddin Musa Ensarî'ye Hz. Ali ile Hz. Muaviye'nin haklılığı konusunda fikirlerini sorar. Hazırlıklı olan İbn Şihne: "Hz. Ali'nin haklılığı konusunda şüphe yoktur. Hz. Muaviye halifelerden değildir. Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Benden sonra hilafet otuzdan fazla değildir." Bu da Hz. Ali ile tamamlandı" diyerek düşüncelerini dile getirir. Buna karşı Timur: "De ki Ali haklıdır. Muaviye haksızdır." İbn Şihne: "Hidame'nin müellifine göre zalim valiye itaat edilmesi caizdir. Allah Resulünün ashabının çoğu yargı konusunda Muaviye'yi taklit etmişlerdir. Ali de konumuna göre haklıdır" diyerek cevap verir (Şah Turabî 2011: 62). Ayrıca Timur'un Hz. Ali, Hz. Hüseyin, İmam Musa Kazım, İmam Muhammed Takî ve İmam Rıza'nın mezarlarının restore edilip ışıklandırıldığı ve türbelerine vakıflar yaptırıldığı nakledilmektedir. Kimi tarihçiler onun Ehl-i Beyt'e olan bu sevgisine dayanarak Şia olduğunu dile getirerek nesebini Hz. Ali ile Hüseyin'e ulaştırırsa da bu doğru değildir. Timur, Ehl-i Sünnete muhabbetle Şia'ya karşı da hoşgörü ile yaklaşırdı. Hz. Ali'yi sever, Hz. Ömer'e saygı gösterir, Muaviye ve Yezid'i kınardı (Şah Turabî 2011: 63).

İranlı tarihçiler Timur'un Ehl-i Beyt sevgisi ve ehli beyt'den olan imamlara karşı hürmet ve tazimini zikrederken bir taraftan da onun Ehl-i Sünnetten olmasını göz önüne alarak taassup gösterirler. Tahmasebî, Timur'un İmam Rıza'nın türbesini restore ettirip ışıklandırıldığı, kimi seyyidlerin mezarlarını ziyaret ettiğini söylerken, Timur'un Horasan'ın zaptı sırasında fanatik Ehl-i Sünnet mensubu olarak davrandığını, Ebu Müslim Horasan'ın mezarının ziyaret edip, İmam Rıza'nın mezarını ziyaret etmediğini dile getirir (Tahmasebî 2010: 99). Şah Turabî'de, Timur'un siyasi hedeflerine erişmek için Şia ve Ehl-i beyti alet ettiğini yazar (Şah Turabî 2011: 63).

Timur, ikinci Bağdat seferinde Nəcəf ve Kazimeyn'de bulunan Şii imamların mezarlarını ziyaret etti. Daha önceden Tûs'ta bulunan Ali b. Musa er-Rıza'nın mezarına gitti. Buna binaen bazı Şia kaynakları Timur'un Şii düşünceyi benimsediğini nakletmektedirler (Şah Turabî 2011: 60). Timur'un tahta çıktığı sırada dört Seyyidin onun başına taç giydirdiği de nakledilmektedir. Timur'un Ehl-i Beyt'e yakınlığından dolayı yetmiş yakın Ehl-i Beyt taraftarını Özbeklerin esaretinden kurtardığı da bilinmektedir. Timur'un kendisine karşı çıkan beldeleri zapt ettiğinde insanların acımasızca katlettiği fakat seyyid ve şeyhlerine dokunmadığı nakledilir. Mesela 789/1387 yılında İsfahan'ı zapt ettiğinde sadece seyyidlere eman verdiği görülmektedir (Şah Turabî 2011: 61). Yine İsfahan'ı cezalandırırken bir yıl önce vefat etmiş olan Hâce İmamüddin Vaiz ve diğer seyyidlerin evlerinin korunmasını emrettiği rivayet edilmektedir (Nazarî 2009: 41). Onun seyyidlere karşı muhabbetle yaklaşmasının başka bir örneği 801/1398 yılında Hindistan seferlerinden birinde Kale-i Telmi adlı bir kaleyi kuşattığında görülür. Timur, seyyid ve âlimlerin araya girmesi sebebiyle 200 bin dinar karşılığında Hindûları affeder. Fakat Hindular ödeme yapmayınca âlim ve seyyidlerin haneleri hariç tüm mahalleyi yağmalar ve ateşe verir (Şah Turabî 2011: 61).

Timur, Mâzenderan seferini Meraşî Şii'lerinin üzerine yapar. Daha önceden Selçuklular ve Hülagü Han'ın da İsmailîleri bastırmak üzere bölgeye sefer düzenledikleri bilinmektedir. Timur sefere çıkmadan ünlü mutasavvıf Seyyid Bereke'yi elçi olarak gönderir. Seyyid Bereke de bölgenin hükümdarı Seyyid Kemal'ı itaat altına alıp oğlunu beraberinde rehin olarak getirir. Merâşîlerin lideri Seyyid Kemaleddin Meraşî teslim olunca Timur: "Ben sizin memleketinize mal ve mülk için gelmedim. Sizin kötü mezhepte olduğunuz için geldim. Siz seyyidlik ve Müslümanlığa yakışmayan davranışlara başıyorsunuz" diyerek hitap eder. Bu seferinde de seyyidlere eman

verir. Kötü yolda olanları Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat çizgisine davet eder. Doğru yola gelemeyenleri kılıçtan geçirir (Şâmî 1984: 128; Tahmasebî 2010:100).

Timur, en hassas durumlarda toplumun önderleri sayılan ulema ve mutasavvıfların desteğini tarafına çekmeyi başarabilirdi. Mesela Mâverâünnehir uleması Hulefâ-i Râşidin'in davranışını örnek alarak can, mal ve ırzlarına kasteden Tuğluk Timur ve İlyas Hoca'ya karşı Timur'un yanında yer almışlardı. Bu da Timur'un Ehl-i Sünnet mefkûresine sınımsız sarılmasından kaynaklanıyordu (Elhiyarî ve Zuvara 2016: 13). Timur döneminde bölgenin hâkim itikadına uygun dini davranışlar, örf ve adetlere önem veriliyordu. Büyük zatların kabirlerinin ziyaret edilmesi, şeyh ve sûfilerin nefeslerin güçlülüğü meselesi, ruhlarla irtibat kurulması, rüyaya önem verilmesi gibi konulara önem veriliyor ve saygı gösteriliyordu (Elhiyarî ve Zuvara 2016: 15). Bu doğrultuda önceki dönemlere göre bölgede cami, medrese, hanikah ve ilmi araştırma merkezlerinin sayısı artmıştı (Cedidi 2016: 100).

Timur ve Timurlu devletinde âlimler ve şeyhlere çok önem veriliyordu. Timur'un sistemleştirdiği on iki kesim topluluğun başında ulema ile seyyidler geliyordu. Nitekim kendisi bu durumu: *"Toplumdaki insanlardan ulema, şeyh ve seyyidler ilk sıraya koydum. Çünkü bunlar benim meclisimin süsüdürler. Dini emirleri ondan öğrenir, helal ve haramın açıklamasını onlardan alırım"* şeklinde açıklamaktadır (Elhiyarî ve Zuvara 2016: 15). Ayrıca Timur: *"Yedinci tüzükte ulema, seyyid, şeyh ve muhaddislere tazim edilmesini ele aldım"* diyerek ulema ve mutasavvıf zümresinin önemine vurgu yapmaktadır. Timur, fethettiği şehirlerdeki âlimleri Semerkant'a getirmeyi bir politika haline getirmişti. Seyyid Şerif Cürçânî'yi Şirâz'dan Semerkant'a getirerek ona özel bir medrese yaptırmıştı. Yine kendisi: *"İslam uleması her yüzyılda bir müceddid'in geleceğini yazmışlardır. Hicri sekizinci asrın müceddidi Emir Sahib-i kıran'dır"* diyerek kendine ilmi ve dini bir sorumluluk yüklerdi (Tahmasebî 2010: 101).

Timur her şeyin dini kurallara uyumlu olmasını istiyordu. Kendisi hafız olup, namazını eda eden ve orucunu aksatmayan bir hükümdardı. Savaşa başlamadan önce iki rekât namaz kılmayı adet haline getirmişti. Ramazan ayı gelince bir ay süreyle bir yerde oturur en iyi şekilde ihya ederdi. Dini bilgileri yüksekti. Bundan dolayı Semerkant'ın büyük âlimlerinden Mevlana Şemseddin el-Cezerî ona hadis rivayet etme yetkisi vermişti. Kendisini İslam Padişahı olarak gören Timur, halkın meselelerini çözmek için her bölgeye Şeyhülislam görevlendirmişti (Şamî 1956: 202; Tahmasebî 2010: 102).

Timur, *"Din-i Mübin-i İslam'ı yaymak için değerli bir Seyyidi başa getirdim (Seyyid Bereke). Vakıflara mütevelliler tayin ederek idare etmesini istedim. Her beldeye kadı, müftü, muhtesip tayin etmesini istedim. Âlimler, arifler ve seyyidlere vazifeler verilmesini emrettim"* diyerek seyyidlere verdiği değeri gözler önüne sermektedir. Timur, şehirleri sulh yoluyla ele geçirmek için önce seyyid mutasavvıfların bilgisine başvururdu. Horasan'ı zapt etmek için önce nüfuzlu şahsiyetlerden olan Seyyid Muhammed Serbdâr'ı huzuruna çağırır. Seyyid huzuruna gelince ayakta karşılar, yanında oturarak fikirlerine başvurur. Seyyid Muhammed, Timur'a Horasan Serbdar bölgesinin hâkimi olup on iki imam adına hutbe okutan Ali b. Müeyyed Tûsî'yi tanıştırır. O da Timur'un huzuruna gelince saygıyla karşılayarak çokça ikramlarda bulunur (İbn Arabşah 1285: 22; Şah Turabî 2011: 62).

İranlı muasır tarihçi Tahmasebî'nin aktardığına göre Timur, Herat bölgesini zapt edince Serbdar emiri Hace Ali Müeyyed direniş göstermeden teslim oldu. Timur Ehl-i Sünnet mensuplarının gönlünü kazanmak için ona mezhebini sordu. O da korkusundan Ehl-i Sünnet mezhebi mensubu olduğunu dile getirince eman buldu ve Timur'un mülazımları arasına girdi (Tahmasebî 2010: 98). Serbdar Emiri hakkında aktarılan Şah Turabî ile Tahmasebî'nin düşünceleri biri diğerine ters düşmektedir. Yukarıdaki düşünce Timur'un Serbdar bölgesinin

hâkimi olup on iki imam adına hutbe okutan Hâce Ali Müeyyed'in haline vakıf olduğu ve müsamahalı davrandığına işaret ederken Tahmasebî ise onun korkup mezhebini gizlediğine dair görüş belirtir. Hâlbuki Timur, Ehl-i Sünnet dışında Şîî olanlara karşı kendisine itaat ettikleri sürece hoşgörülü davranıp iltifat ettiği bilinen bir durumdur.

Timur Irak Seferinde İmam Azam Ebu Hanife'nin mezarını ziyaret eder (Tahmasebî 2010: 100). 804/1401 yılında Şam'a gittiğinde bir grup Şîî ulema Necef ve Kerbela'dan Seyyid Muhammed Miftah'ın riyasetinde Timur'un huzuruna gelerek Hz. Ali'nin Hayber Gazasında taşıdığı beyaz bayrağı rüyalarında Timur'a verilmesi istendiğini, bunun için Timur'un kabul etmesini isterler. Timur da kendisine verilen bayrağı kabul eder. Kedisini Allah'ın askeri, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Ehl-i Beyt'inin müdafii olarak görür (Şah Turabî 2011: 68).

Timur'un döneminde bir kişi Şîîlerin namaz kılmalarını tuhaf karşılar. Buna karşı Timur: *"Her Müslüman Rabbinin huzuruna istediği gibi durabilir. Şart olan duruşun onun dinine uygun olmasıdır. Biz iki elimizi bağlı tutarak namaz kılmakla Rabbinize hürmet ettiğimizi düşünüyoruz. Bu adam (Şia) ise iki elini yan yana salarak Rabbine tazim ettiğini düşünür. Müslümanların arasında iki elini başına koyarak namaz kılmayı da tercih edenler de olabilir"* diyerek Şîîlerin uygulamalarına hoşgörülü davranır. Timur'un bu davranış Şîîlerin seferlerine katılmasına sebep olur (Şah Turabî 2011: 68). Temel kaynaklarda rastlamadığımız bu görüşe ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini vurgulamakta fayda vardır.

Timur, Müslümanların kiblesi olan Mekke'ye çok önem veriyordu. İdaresinin Mekke tarafından tanınmasına ve Mekke'de devleti tarafından herhangi bir kurumun yapılmasına özen gösteriyordu (Şâmî 2012: 153; Elhiyarî ve Zuvara 2016: 24). Kâbe'ye karşı özel hürmeti olan Timur, ona ziyarete gidenlerin her türlü yol güvenliğini alıyordu. Horasan hacıları Laristan üzerinden hacca giderlerken hırsızların saldırılarına uğruyorlardı. Hacıların güvenliğini kendi sorumluluğunda gören Timur, bölgeye sefer düzenleyerek hırsızları bertaraf edip bölgeyi hâkimiyeti altına aldı (Şâmî 1984: 98; Tahmasebî 2010: 99). Kimi zaman da Timur'un Mekke politikasına Mısır Halifesi engel teşkil ediyordu. Anadolu'yu zapt ettikten sonra bu engel ortadan kalktı. Memlûklü sultanı Timur'a itaat ederek adına para bastırıp hutbe okuttu (Şâmî 2012: 153; Elhiyarî ve Zuvara 2016: 24). Timur, devletini yönetmede İslam şeriatına yanı sıra Moğol yasaları ve kendi tüzüklerine de önem veriyordu. Timur devletinin temellerini İslami usuller, töre ve tüzüğe göre oluşturmuştu. Büyük itham ve suçlar İslam hukukuna göre yargılanırken örf ve âdetin aksini işleyenlere Cengiz Han'ın yasalarına göre ceza veriliyordu. Timur'u Cengiz Han'ın yasalarını ortadan kaldırmadığı için tekfir eden âlimlerde bulunuyordu (Elhiyarî ve Zuvara 2016: 26).

Sonuç

Büyük bir cihan devleti kuran Timur, Mâverâünnehir'den İran, Turan, Şam, Bağdat, Kafkasya, Azerbaycan, Anadolu ve Moskova'ya kadar Avrupa ve Afrika sınırlarına uzanan Asya'nın büyük kısmında kurduğu hâkimiyetini koruyabilmek için dini ve siyasi bir takım girişimlerde bulunduğu görülür. Ehl-i Sünnet Hanefi Mezhebine bağlı Türk illerinin desteğini yanında tutan Timur, Çağatay Han sonrası dağınıklığa uğrayıp gün geçtikçe zayıflayan Moğol Hanedanını tedrici bir şekilde Mâverânnehir bölgesinden tasfiye ederek Horasan'daki iç ihtilaflardan önemli ölçüde istifade ettiği görülmüştür. Bu doğrultuda Moğol yıkımlarına karşı öfke besleyen toplulukları fetih, cihat, sefer ve zafer faaliyetleriyle kendi hâkimiyetindeki tek bir çatı altında birleştirmeye çalışmıştır. Bu konuda en büyük desteği savaş, şiddet ve eski mezhep çatışmalarından bıkan halka refah, huzur, tevazu ve alçakgönüllülüğü müjdeleyen, ilim, irfan ve ilhamlarıyla büyük kitleleri idare eden mutasavvıflardan almıştır. Marifet iltifata tabi

kaidesince kendini destekleyip yegâne hamisi olan marifet ehli münevver insanların iltifatını karşılıksız bırakmamış, sağladığı vakıf, hanikah, medrese ve iktalarla ödüllendirmiş, onlarla devlet işlerinde istişare etmiş, seferlerine götürerek manevi desteklerinden istifade etmiştir.

Toplumun hemen her kesiminin desteğini kazanmaya çalışan Timur, ister samimi olsun ister göstermelik toplumun bağlı olduğu dini değerlere sonuna kadar bağlı kalmayı din politikası haline getirmiştir. Kendini İslam'ın muhafızı olarak gören Timur, tüm sefer ve zaferlerini dini emir ve yasaklara uygun bir şekilde yapmaya çalışmış, Çin, Hindistan ve Gürcistan seferlerini İslam'ı yüceltmek ve müşriklere büyük bir darbe indirmek için ele aldığını duyurmuştur. Bu hedefinin gerçekleştirilmesinde meşhur mutasavvıflar, Şeyh Zeyneddin Fahûrî, Şeyh Şemseddin Havâfî ve Seyyid Bereke en büyük rolü oynamışlardır. Nitekim bu durumu bizzat kendisi Şeyh Şemseddin Fahûrî'nin duası, Şeyh Zeyneddin Havâfî'nin himmeti ve Seyyid Bereke'nin yardım ve bereketiyle en büyük makamlara ulaştım diyerek defalarca dile getirmiştir. Bu medyununu eda etmek için Horasan, Irak ve Suriye seferlerine çıktığı sırada İmam Hüseyin ve İmam Azam gibi büyük zatların türbe, mezar ve ziyaretgâhlarını ziyaret etmiş, vakıflar ihtisas ettirerek restore ettirmiştir.

Bazı Arap ve Fars tarihçiler Timur'un bu faaliyetlerini siyasi hedefler için yapıldığını öne sürerlerken bazıları da Timur'un Cengiz Han'ın yarasını şeriatın üstün tuttuğunu iddia ederek tekfir dahi ederler. Fakat Timur'un zahiri hali ve hareketleri, niyet ve hüsnü muameleleri ırkî ve mezhebi taassuptan kaynaklanan bu tür karalama politikalarına fırsat tanımadığına şahit olunur. Nitekim Timur'a muhalif olan İbn Arabşah dahi eserinde şahit olduğu olayları zikrederken onun mutasavvıflarla ilişkilerini müspet yönden değerlendirerek hakkını teslim eder. Onun seyid ve şeriflere yaklaşımından ötürü Şîî düşünceye bağlandığı öne sürülse de Timur'un Ehl-i Sünnet politikası, eylem ve söylemleri, dönemin temel kaynaklarındaki rivayetler ve Sünni mutasavvıflar ile yakınlığı ve ilişkileri bu düşünceleri tamamen çürütmektedir.

Summary

For the first time, Timur met with Sufism Sheikh Shamseddin al-Fakhûrî in his hometown. Afterwards, he met Sheikh Abu Bakr al-Khavafi, one of the Khorasan Sufis, and excelled in the occasion. When he met Seyyid Barakah, the other sufi, the star shone. Timur began to breathe in a spiritual way. When he conquered Iraq, he visited the grave of Sayyid Ahmad Rifai, founder of the Rifai sect in Vasith. The Sufis who saw Timur's interest also supported him and took his side. Especially after he wore the symbolic clothes, he began to behave like a sufi. Miracles appeared in their work. The Haq jamal and jalal was the manifestations. Divine inspiration, unseen and heavenly knowledge were sensed in his works. Timur, who had been connected to Sufi orders since his youth, soon became one of the most respected disciples. When it came to the administration, he made it a duty to visit the graves of the saints and the great people according to his religious mindset. He paid attention to restore and decorate their graves and visits. Timur would cling to the sufi. He wholeheartedly believed in their spiritual support. He witnessed that his adherence into Sufism gave positive results in the formation and strengthening of his state. During his reign, Sufism and Sharia became synonymous with one another. Sharia could not be distinguished from the sect. The Sufis, the spiritual leaders of the society, became Timur's greatest patron. With their support, the towns were conquered and the great communities were obeyed.

Timur paid attento scholars and sheikhs. At the beginning of the twelve groups that he systematized, the ulema and sayyid's positioned. As a matter of fact, he said: I have placed ulema, sheikhs and sayyid's among the people in the society. Because they look like my

assembly. He learns religious orders from him, and I get the description of halal and haram from them. In addition, Timur emphasizes the importance of the ulema segment by saying: In the seventh charter, I addressed the arrangement of the ulema, sayyid, sheikhs and muhaddis" Timur made it a policy to bring the ulema from the cities he conquered to Samarkand. For example, Seyyid Sharif Jurjani from Şirâz to Samarkand and had it built for him in a private madrasah. Again in the By-Law: "The Islamic ulema wrote about the future of a mujaddid in every century. Hijri is the mujaddid of the eighth century, Emir Sahib-i kiran." Timur, who knows how to govern the society, has made it a policy of religion to remain fully committed to the religious values to which the societal society is bound, whether sincere or not. Timur, who considers himself to be the guardian of Islam, tried to make all his campaigns and victories in accordance with religious orders and prohibitions, and announced that he took the campaigns of China, India and Georgia in order to glorify Islam and inflict a great blow on the pagans. Famous Sufis Sheikh Zeyneddin Fahûrî, Sheikh Şemseddin Havafi and Sayed Barakah played the most important role in the realization of this goal. As a matter of fact, he has expressed this situation many times by saying that he has reached the greatest authorities with the prayer of Sheikh Şemseddin Fahûrî, the himmet of Sheikh Zeyneddin Havafî and the help and blessings of Seyyid Bereke. In order to make this media, Khorasan visited the tombs, tombs and visits of Imam Hussein and Imam Azam while he was on his campaign to Iraq and Syria and he restored the foundations by specializing.

Some Arab and Persian historians have argued that Timur's activities were for political purposes, while others even repudiated Timur by claiming that Genghis Khan's law was superior to Sharia. However, Timur's apparent form and movements, intention and wishful treatment have been witnessed by these racist and sectarian policies. Although it has been suggested that he was attached to Shiite thought because of his approach to the followers and sheriffs, Timur's actions and discourses completely refuted these ideas with his policy of Ahl al-Sunnah.

KAYNAKÇA

- Aka, İsmail, (1994), *Şahrüh ve Zamanı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aka, İsmail, (2012), "Timur" *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.XLI, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.173-177.
- Alan, Hayrunnisa, Kemaloğlu, İlyas, (2016), *Asya'nın Sekiz Asrı Cengizogulları*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Cedidi, Nasir, (2016.04.01.), "Tasavvuf ve Teşeyyu Ez Vagaray-i tâ Hamgaray-i", *Fasılname-i İlmi, Puzuhîşi-i Puzuhîşname-i Tarih*, XXXXII, s. 95-100.
- AMİNİ, Muhammed, (2014), *Sûfigerî, I*, Los Angeles: Kitab Corp.
- Elhiyarî, Feridun ve Zuvara, Zehra Alamî, (2016.07.01), "Berresi-i Takapuhay-i Mezhebi-i Timuriyân (771-912) ve Mesele Meşruiyet Hâkimiyet", *Fasıhname-i İlmî Puzuhîşi Târîh-i İslam ve İran, Danişgah-ı ez-Zehra*, 30/120, s. 5-34.
- Hüseynî, Seyyide Fatma Zari, (2017.10.19), "Şeyh Zeyneddin Ebu Bekir Havâfi, Arif-i Gümnâm Ez Diyar-ı Horasan", *Duvumin Hümay-iş-i Milli Meşhahir-i ve Mefahir-i Horasan*, ss. 1-11.
- İbn Arabşah, (2012), *Acâyibü'l-Makdûr fî Nevâib-i Timur*, (Bozkırdan Gelen Bela), İstanbul: Selenge Yayınevi.
- İbn Arabşah, (1285), *Acâyibü'l-Makdûr fî Nevâib-i Timur*, Kahire: Matbaat-ı Vadi-i Nil.
- İbn Hacer, el-Askalânî, (1998), *İnbâü'l-Ğamar bi Ebnâi'l-Ömer*, I, (thk. Hüseyin Habeşi) Kahire: Cumhuriyetü'l-Arabiyetü'l-Mısıriyye Vezaretü'l-Evkaf el-Meclisi'l-Alâ li'Şuûni'l-İslamiyye Lecnetü İhyaüt-Türasü'l-Arabi.
- Kasım Mahmud Abdür-rauf, (1987), *el-Keşf-Anî'l-Hakikatî's-Sûfiyye Li-Evvel-i Merre fi't-Târîh*, Beyrut: Tevzi Dârü's-Sahâbe Yayınları.
- Kâvesî, Veliyüllah, (2009.04.01), "Çigünegi-i İrtibat-ı Timur bâ Hüner ve Hünermendân", *Gülîstan-ı Hüner*, III, s. 31-40.
- Kırmânî, Ahmed b. Yusuf, (1992), *Ahbârü'd-Düvel ve Âsârü'l-Evvel fi't-Tarih*, II, (tkh: Ahmed Hatit ve Fehmî Sad) Beyrut: Alemü'l-Kütüb Yayınları.
- Makrizî, Takiyüddin Ahmed b. Ali, (2002), *Dürerü'l-Vukûdü'l-Ferîde fî Terâcim'il-'Alâmî'l-Müfîde*, I, (thk. Mahmud Celilî), Beyrut: Dârü'l-Garb'il-İslâmî Yayınları.
- Nazarî, Muhammed Rıza, (2009.04.01), "Siyaset-i İlmî ve Ferhengi-i Timur", *Rüşdü Âmuziş-i Tarih*, III, s. 37-43.
- Safaqisi, Ebü's-Sena Mahmud b. Said Makdis, (1971), *Nüzhetü'l-İnzâr Acâyibü't-Tevârîh ve'l-Ahbâr ve Menâkibü's-Sadetü'l-ethâr*, (thk. Muhammed Osman), Beyrut: Dârü'l-Kitabü'l-İlmiyye DKİ Yayınları.
- Şah Turabî, Seyyid Murteza Hüseyinî, (2011.07.01), "Siyaset-i Mezhebi-i Timur Güreğani Der Mevrud-ı Şiayan", *Fasılname-i İlmi Tahassusî Suhani Tarih*, IV/XI, Tahran, s. 57-72.
- Şâmî, Nizamaeddin, (1984), *Zafernâme*, Tahran: İntişârât-ı Bamdâd.
- Tahmasebî, Sasan, (2010), "Nakş-ı Din Der be Kudret Resideni Timur ve Siyaset-i Harici-i Vey", *Fasılname-i Târîh-i Ravabit-i Harici-i*, XXVIII, s. 95-110.
- Yüksel, Musa Şamil, (2008.07.01), "Arap Kaynaklarına Göre Timur ve Din", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIII/1, 239-258.
- Yüksel, Musa Şamil, (2009), *Timurlularda Din ve Devlet İlişkisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.